

SLOVESA

Slovesný kořen a kmen

1) v češtině

Struktura slova

a) stavební prvky slova, tzv. morfémy = nejmenší části slova, dále nečlenitelné, s určitým významem

slohotvorný základ + slovotvorný prostředek

kmen, kořen   přípona, předpona

hrad-ní

za-hrad-ní

základové slovo = slovo, od kterého je jiné slovo odvozeno. Může být samo také odvozené.

hrad

- je to slovo původní, neodvozené

- jeho původ zkoumá etymologie (praslovansky *gordъ < praindoevropsky *g^hord^hos)

za-hrad-ní

- je to slovo odvozené

b) **slovotvorný základ** = část slova, kterou má utvořené slovo společnou se slovem základovým (*učitel - učitel-ka, les - pra-les*). Po formální stránce se může krýt s **kořenem** základového slova (*strom-ek*), nebo s jeho tvaroslovným **kmenem** (*učitel-ka, děli-tel*).

kořen (radix) = část slova, společná všem příbuzným slovům, dále nečlenitelný.

- řazením slov podle postupného odvozování dostaneme **slovotvornou řadu**:
rybníkářský - rybníkář - rybník - ryba. Všechna tato slova mají společný prvek RYB-, který nazýváme **kořen**.

Slovo, jež je tvořeno jen kořenem a koncovkami (*ryb-a*), je **slovo kořenné**.

Slova se stejným kořenem jsou **slova příbuzná**.

kmen = část slova, která zůstane po oddělení koncovky.

c) slovotvorné prostředky - afixy

-přípona (sufix) = odvozovací morfém, který stojí za základem

-předpona (prefix) = odvozovací morfém, který stojí před základem

Někdy se současně připojuje předpona i přípona. Někdy se tvoří nová slova bez přípony.

Koncovka = část na konci slova, které se mění při skloňování nebo časování. Koncovky většinou tvoříme pouze tvary téhož slova (=tvarotvorné, ohýbací).

d) slovní čeleď (rodina) = skupina slov se stejným kořenem.

e) při odvozování dochází v kmenech základového slova k obměně (alternaci) hlásek.

uč-i-t

uč-e-ň

vy-uč-o-vat

2) v akkadštině

kořen slova

- je nositelem sémantického významu slovesa

- je tvořen zpravidla třemi **radikály**

- **radikál** slovesného kořene - 1) konsonanty (*prs)

2) dlouhé vokály (*bnī, *qīš)

- v češtině je kořenem např. *hrad*, v akkadštině by jím byl ***hrd**

SILNÁ SLOVESA = slovesa se 3 konsonanty v kořeni

- 1. radikálem nesmí být *n nebo *w
- těchto sloves je zhruba 50 % z celkového počtu sloves

*prs   *škn   *'mr

SLABÁ SLOVESA = slovesa, v jejichž kořeni jsou radikály *j, *w nebo dlouhé vokály

*wbl   *jnq   *bnī   *qīš

- **slovesa primae w-** = slovesa, která mají jako 1. radikál v kořeni *w

*wbl

- **slovesa primae j-** = slovesa, která mají jako 1. radikál v kořeni *j

*jnq

- **slovesa mediae infirmae (dutá)** = slovesa, která mají jako 2. radikál v kořeni dlouhý vokál

*qīš

- **slovesa mediae geminatae** = slovesa, jejichž 2. a 3. radikál je totožný

*šdd

- **slovesa dvakrát slabá** = slovesa, v jejichž kořeni jsou **dva radikály** hlásky:

a) dlouhý vokál   *šā'

b) konsonant n   *ndī

c) konsonant w   *ws'

d) konsonant j   *jd'

e) konsonant ' (alif)   *'lī

- **slovesa třikrát slabá** = slovesa, v jejichž kořeni tvoří **všechny tři radikály** hlásky:

a) dlouhý vokál   *'wū

b) konsonant n

c) konsonant w   *'wī

d) konsonant j

e) konsonant ' (alif)

ČTYŘRADIKÁLNÍ SLOVESA = slovesa se 4 radikály v kořeni

- je jich málo

*blkt   *prqd   *ḥ ī

ODVOZOVÁNÍ (DERIVACE)

- od slovesného **kořene** lze odvodit různé jmenné a slovesné **kmeny**

- tyto kmeny se vytvářejí: a) změnou vokalizace kořene (vokálu kořene)

b) připojením prefixů, sufixů, infixů

c) reduplikací (zdvojením) prostředního radikálu

*mḥr

i-MḥuR   „přijal“

i-MaḥḥaR   „přijme“

MāḥiR-ān-um   „příjemce“

MaḥīR-um   „hodnota“

Mitḥār-iš   „stejně, rovně, rovným dílem“

ta-Mḥār-um   „bitva“

Slovesné kmeny

- součástí slovesných kmenů vytvořených od **tříkonsonantních kořenů** je **kmenový vokál** mezi 2. a 3. radikálem

- podle tohoto kmenového vokálu u **kmenů sloves v přítomnosti a minulosti** se rozlišuje 5 slovesných tříd:

1. třída (a/a): v přítomném i minulém kmeni je vokál **-a-**

kořen *šbt   prés. kmen   prét. kmen

*šabbat   *šbat

3. os. sg.   *i-šabbat* „on(a) bere“   *i-šbat* „vzal(a)“

URČITÉ (FINITNÍ) A NEURČITÉ (INFINITNÍ) SLOVESNÉ TVARY

určité slovesné tvary - prézens

- préteritum
- perfektum
- imperativ
- prekativ
- kohortativ
- prohibitiv
- ventiv
- stativ

neurčité slovesné tvary - podstatné jméno slovesné (verbální substantivum)

čes. *chození, učení*

- přídavné jméno slovesné (verbální adjektivum)

čes. *nesoucí, sedící, přinesší, osiřelý, nesený, bitý*

- přičeští činné (participium aktivní)

čes. *kopal, kopán, bit, nakoupivše, sedíce*

NEURČITÉ (INFINITNÍ) SLOVESNÉ TVARY

- vytvářejí se od základních i rozšířených slovesných kmenů
- jde o singulária tantum, tj. slova tvořící jen jednotné číslo
- skloňují se a vytvářejí status rectus a status constructus

1) podstatné jméno slovesné

- odpovídá českému infinitivu (*mḥr → *maḥārum* „přijetí“), akkadština nemá zvláštní tvar pro infinitiv

tvoření

a) základní kmeny - silná slovesa

- mezi 1. a 2. radikálem je vokál -a-

- mezi 2. a 3. radikálem je vokál -ā-

SCHÉMA: R₁ + -a- + R₂ + -ā- + R₃ + koncovka s mimací

$m + a + ḥ + ā + r + um = maḥārum$ „přijetí“, „přijmout, obdržet“ (*mḥr) (a/u)

*štr → *šaṭārum* „psaní“ (a/u)

*kšd → *kašādum* „dospění, dobytí“ (a/u)

*'lk → *alākum* „příchod“ (a/i)

nom.	<i>šaṭārum</i>	<i>kašādum</i>
gen.	<i>šaṭārim</i>	<i>kašādim</i>
akus.	<i>šaṭāram</i>	<i>kašādam</i>
st.c.	<i>kašād Bābilim</i> <i>adi alākt-šu</i>	„příjezd do Babylonu“ „až do jeho příchodu“

figura etymologica

- podstatné jméno slovesné se někdy užívá ve spojení s určitým tvarem slovesa odvozeného z téhož kořene

šaṭārum ul tašappar-am „neposíláš“ = „posíláním neposíláš“

nominalizace vedlejších vět

- místo vedlejší věty lze použít konstrukci, při níž se váže podstatné jméno slovesné s předložkou

dannum enšam ana lā ḥabālim „aby nepoškodil (dosl.: k nepoškození) silný slabého“
tupp-ī ina amārt-ka „když uvidíš (dosl.: v tvém zhlédnutí) mou tabulku“

2) participium aktivní

- skloňuje se jako přídavné jméno a rozlišuje rod, číslo a pád
- může vytvářet i status constructus

tvoření

a) základní kmeny:

- mezi 1. a 2. radikálem je vokál *-ā-*
- mezi 2. a 3. radikálem je vokál *-i-*

SCHÉMA: $R_1 + -ā- + R_2 + -i- + R_3 + \text{koncovka s mimací}$

$p + ā + r + i + s + um = pārisum$ „oddělující“ (*prs)

lāmidum „učící se“

b) rozšířené kmeny (probírá se až v letním semestru)

- tvoří se předponou *mu-*

SCHÉMA: $mu- + R_1 + -a- + R_2R_2 + -i- + R_3 + \text{koncovka s mimací}$

$mu- + p + a + rr + i + s + um = muparrisum$ (*prs)

užití

- mohou se používat jako podstatná jména - často u označení povolání, hodnosti aj.
- v takovém případě tvoří i množné číslo jako podstatná jména

sg. <i>ālikum</i>	„jducí, posel“	pl. <i>ālikā</i>	„poslové“
sg. <i>nāgirum</i>	„vyvolávající, herold“	pl. <i>nāgirū</i>	„heroldi“

1) přídavné jméno slovesné

tvoření

a) základní kmeny:

- mezi 1. a 2. radikálem je vokál -ā-

SCHÉMA: R₁ + -a- + R₂ + R₃ + koncovka s mimací

$h + a + l + q + um = \text{ḥalqum}$ „ztracený“ (*ḥlq)

	sg.		pl.	
	m.	f.	m.	f.
nom.	<i>ḥalqum</i>	<i>ḥalqatum</i>	<i>ḥalqūtum</i>	<i>ḥalqātum</i>
gen.	<i>ḥalqim</i>	<i>ḥalqatim</i>	<i>ḥalqūtim</i>	<i>ḥalqātīm</i>
akus.	<i>ḥalqam</i>	<i>ḥalqatam</i>	<i>ḥalqūtim</i>	<i>ḥalqātīm</i>

b) rozšířené kmeny (probírá se až v letním semestru)

- většina rozšířených kmenů má tvar přídavného jména slovesného shodný s tvarem podstatného jména slovesného

GRAMATICKÉ KATEGORIE SLOVES

- osoba: 1., 2., 3.

- rod: mužský a ženský

- číslo: jednotné, množné, duál

- čas: přítomný (prézens)

minulý - préteritum

- perfektum

- způsob: oznamovací (indikativ)

rozkazovací (imperativ)

prekativ (přací)

kohortativ (vybídnutí)

vetitiv (negace přání)

prohibitiv (zákaz)

ČASOVÁNÍ SLOVES

- ke slovesnému kmeni se připojují:

a) jen sufixy/koncovky (stativ, imperativ)

b) jak prefixy, tak i sufixy (prézens, préteritum, perfektum)

- ve 2. os. sg. a 3. os. pl. se rozlišuje mužský a ženský rod

- ojediněle jsou doloženy i tvary v 3. os. duálu

ZÁKLADNÍ KMENY (I. KMENY)

- ke kmeni prézenta (přítomného času), préterita (jednoduchého minulého času) a perfekta (minulý čas) se přidávají následující prefixy a sufixy:

	sg.	pl.
1. os.	<i>a-</i>	<i>ni-</i>
2. os. m.	<i>ta-</i>	<i>ta-...-ā</i>
f.	<i>ta-...-ī</i>	<i>ta-...-ā</i>
3. os. m.	<i>i-</i>	<i>i-...-ū</i>
f.	<i>i-</i>	<i>i-...-ā</i>

PRÉTERITUM

tvoření

a) základní kmeny:

- mezi 2. a 3. radikál se vkládá vokál: *-a-*, *-i-*, *-u-*, podle toho, ke které z 5 slovesných tříd sloveso patří

SCHÉMA: konjugační prefix + R₁ + R₂ + *-a-* + R₃ (+ koncovka) u sloves 1. třídy (*a/a*)

konjugační prefix + R₁ + R₂ + *-i-* + R₃ (+ koncovka) u sloves 2. a 5. třídy (*i/i*), (*a/i*)

konjugační prefix + R₁ + R₂ + *-u-* + R₃ (+ koncovka) u sloves 3. a 4. třídy (*u/u*), (*a/u*)

*sbt → *i-sbat* „uchopil(a)“   *sabātum* (*a/a*) „uchopit, vzít si, převzít“

*pqd → *i-pqid* „svěřil(a)“   *paqādum* (*i/i*) „předat, svěřit“

*rpd → *i-rpud* „běžel(a)“   *rapādum* (*u/u*) „běžet“

- kvalita vkládaného vokálu souvisí s významem slovesa:

1) slovesa vyjadřující stav (tzv. stavová slovesa) mají většinou v kořeni vokál -i-

šalāmum (i/i) „být zdrav“

2) ostatní slovesa

sabātum (a/a) „uchopit, vzít si, převzít“

paqādum (i/i) „předat, svěřit“

rapādum (u/u) „běžet“

šakānum (a/u) „položít“

- od kmene préterita se odvozují i různé modální tvary sloves (vetitiv, kohortativ, prekativ, prohibitiv)

Paradigma tvoření préterita:

šabātum „uchopit“

	sg.	pl.
1. os.	<i>ašbat</i>	<i>nišbat</i>
2. os. m.	<i>tašbat</i>	<i>tašbatā</i>
f.	<i>tašbatī</i>	<i>tašbatā</i>
3. os. m.	<i>išbat</i>	<i>išbatū</i>
f.	<i>išbat</i>	<i>išbatā</i>

paqādum „svěřit“

	sg.	pl.
1. os.	<i>apqid</i>	<i>nipqid</i>
2. os. m.	<i>tapqid</i>	<i>tapqidā</i>
f.	<i>tapqidī</i>	<i>tapqidā</i>
3. os. m.	<i>ipqid</i>	<i>ipqidū</i>
f.	<i>ipqid</i>	<i>ipqidā</i>

parāsum „oddělit“

	sg.	pl.
1. os.	<i>aprus</i>	<i>niprus</i>
2. os. m.	<i>taprus</i>	<i>taprusā</i>
f.	<i>taprusī</i>	<i>taprusā</i>
3. os. m.	<i>iprus</i>	<i>iprusū</i>
f.	<i>iprus</i>	<i>iprusā</i>

Význam préterita:

- préteritem se vyjadřují děje a stavy, které se odehrály či trvaly v minulosti

- užívá se ho v podmínkových větách po spojení *summa* „jestliže“
- užívá se ho v časové souslednosti k vyjádření předminulého času